

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертаційну роботу Верес Марії Костянтинівни
«ПРИНЦИПИ ФОРМОУТВОРЕННЯ ПРЕДМЕТНО-
ПРОСТОРОВОГО СЕРЕДОВИЩА НАРОДНИХ СІЛЬСЬКИХ ШКІЛ
ПЕРШОЇ ПОЛ. XX СТ. В УКРАЇНІ».

Роботу подано на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора
філософії зі спеціальності 022 «Дизайн»
галузі знань 02 Культура і мистецтво

Актуальність теми дослідження

Повернення наукової спільноти до обговорення об'єктів українського архітектурного модерну та представників цього стилю дає надію на коригування пріоритетів сучасних українських архітекторів у виборі об'ємно-просторових форм при спорудженні будівель та споруд у післявоєнній Україні, а також їх художнє оформлення.

У свій час каталонський модерн, який поєднав традиції готичної архітектури і арабського мудехара, став візитівкою Каталонії.

Український модерн, який ввібрав надбання народних традицій хатнього і церковного будівництва та досягнення української барокової архітектури, через несприятливі політичні обставини не отримав у свій час належного визнання, створені споруди українського модерну не мали охоронного статусу, у радянські часи вони часто піддавалися руйнуванням.

Збережені архітектурні пам'ятки українського модерну свідчать про присутність в мистецькому просторі України оригінального і самобутнього архітектурного стилю, який говорить про ідентичність та самобутність українського народу, а сьогодні це є гарантом незалежності та безпеки України.

Застосування українського модерну як архітектурного стилю при спорудженні освітніх закладів заслуговує на особливу увагу, оскільки стосується формування нового покоління у відповідному середовищі.

Тому дослідження Верес Марії Костянтинівни на часі. Воно не тільки актуалізує інтерес наукової спільноти до об'єктів українського архітектурного модерну як до пам'яток архітектури, а й заставляє сучасних митців творити архітектуру, яка б за допомогою інноваційних технологій та новітніх матеріалів творили середовище рідне ментальності українця, яке б сприяло розвитку його психоемоційного стану та утвердженні національних традицій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Роботу виконано в межах загального напрямку досліджень кафедри теорії архітектури КНУБА «Теоретичні основи архітектури громадських будівель та комплексів», зареєстрованого за номером 0117U005420 від 2017 р.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

У дослідженні авторка проявила належну ерудованість при використанні та уточненні архітектурно-мистецьких дефініцій, розуміння ролі предметно-просторового середовища архітектурних об'єктів, зокрема шкіл як носія культурної та національної ідентичності, які представлена високими шатровими дахами, ярусними вежами, виділеною входною групою, трапецієподібними вікнами та дверима, міжвіконним декором, обрамленням вікон і дверей різьбленими лиштвами, розписом чи різьбленням стін і міжвіконних заповнень тощо. Вперше авторкою розроблені та представлені принципи формування предметно-просторового середовища народних сільських шкіл першої пол. XX ст. в Україні, показано розуміння аналогічних процесів у різних країнах світу.

Тема дослідження та поставлені завдання вимагають від авторки дослідження володіння міждисциплінарними методиками, орієнтацією у історичних, архітектурних, мистецьких, правових сферах. М. Верес опрацювала 184 вітчизняних і зарубіжних літературних джерел, включаючи культурологічні, мистецтвознавчі, історичні та дизайнерські праці, ДБН. Вирішенню поставлених завдань і проведенню мистецтвознавчого аналізу предметно-просторового середовища народних сільських шкіл першої пол. XX ст. в Україні сприяло дослідження здобувачкою колекцій скансенів та напрацювань попередніх дослідників, що склало вагому джерельну базу дослідження.

Окремо варто відзначити достатню апробацію. Основні результати дослідження викладено у 11 наукових публікаціях: 5-ти статтях у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав, 3-ьох публікаціях у збірниках матеріалів конференцій та 3-ьох наукових працях, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Ракурс проблематики та розглянуті питання дозволяють стверджувати, що робота М. Верес відповідає паспорту спеціальності 022 – Дизайн.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів

Рукопис дисертації, автореферат та основні публікації за темою дисертації дають можливість стверджувати, що одержані у дисертації результати дослідження містять наукову новизну та доповнюють вже відомі уявлення про предметно-просторове середовище народних сільських шкіл першої пол. XX ст.

Авторкою вперше досліджено становлення і розвиток предметно-просторового середовища вітчизняних народних сільських шкіл першої пол. XX ст., розглянуто їх основні характеристики у порівнянні із зарубіжними зразками.

Опираючись на виявлені під час дослідження особливості предметно-просторової організації народних сільських шкіл, авторка науково обґрунтовує,

що предметно-просторове середовище народних шкіл України є аутентичним явищем загальнонаціонального масштабу. Виняткове значення для формування наукової новизни дослідження мають запропоновані авторкою принципи формування предметно-просторового середовища народних сільських шкіл першої половини ХХ ст., зокрема принципи контекстуальності, динамічності предметного наповнення, ергономічності, спадкоємності, екологічності, гармонізації. Заслужують на увагу і запропоновані у дисертації типологія орнаментів, що використовувались в оздобленні фасадів, та прийоми декорування фасадів народних шкіл України за проектами Опанаса Сластьона, які сформовано на основі принципів спадкоємності і стильової гармонізації. Виходячи з принципів формування предметно-просторового середовища, авторка виділила методи збереження народних шкіл, до яких відноситься, в першу чергу, збереження їх аутентичного предметно-просторового середовища та елементи його оздоблення і наповнення.

Таким чином вважаємо, що дослідження М.Верес є таким, що містить наукову новизну, матиме вплив на розвиток та поглиблення знань про освітні об'єкти першої половини ХХ ст., які сьогодні належать до культурної спадщини і вимагають діагностики, каталогізації, захисту, збереження та популяризації.

Популяризація та розповсюдження знань щодо об'єктів культурної спадщини, що відігравали роль носіїв самосвідомості, мають величезне значення, особливо зараз, коли іде війна за українську ідентичність, культуру і незалежність.

Як засвідчено в авторефераті, наукові та практичні результати, що викладені в дисертаційній роботі, є самостійною науковою працею.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам

Структура роботи побудована логічно. Вагу дослідженню додають наукові результати дисертації, які були впроваджені в роботі Київського обласного

центру охорони і наукових досліджень пам'яток культурної спадщини, встановлення об'єкта охорони, обстеження 12.12.2016 р. технічного стану щойно виявленого об'єкта культурної спадщини – «Двокласне училище» (вул. Хмельницького Богдана 30, с. Германівка, Обухівський район, Київська область). Та обстеження 12.12.2016 р. технічного стану щойно виявленого об'єкта культурної спадщини – «Богадільні» (вул. Олени Ковальчук, 36, с. Германівка, Обухівський район, Київська область), який на даний час використовується в якості діючої загальноосвітньої школи.

Дисертація складається із термінологічного словника, вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків, які містять інформацію про список публікацій здобувача за темою дисертації, акти впровадження, додаткові матеріали, які засвідчують апробацію положень дисертації, ілюстративні матеріали і доповнення до розділів та джерела ілюстрацій. Текст дослідження займає 217 сторінок.

Важливим етапом дисертаційного дослідження є термінологічний словник, де з'ясовані і уточнені дефініції, якими оперує дисертантка.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, її зв'язок з науковими програмами, визначено мету, межі та завдання дослідження. Сформульовано та вказано об'єкт і предмет дослідження, висвітлено методи, використані в процесі роботи. У вступі розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, надано відомості про особистий внесок здобувача, апробацію результатів дослідження, публікації, структуру й обсяг роботи

У першому розділі «Теоретичні та історико-культурні передумови формування предметно-просторового середовища народних шкіл України (в порівнянні із зарубіжними зразками)» зроблено аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень у сфері об'ємно-просторового, архітектурно-планувального вирішення шкіл, проаналізовано праці, які присвячені використанню енергоощадних технологій у шкільних будівлях, проектування

предметного середовища шкіл, а також проаналізовано формування будівель шкіл та їх предметного середовища враховуючи час, умови та територію розташування.

У розділі також уточнено поняття «предметно-просторове середовище школи»; удосконалено визначення об'єкта дослідження та надано характеристику поняттю «народні школи»; визначено співвідношення між історичними і сучасними поняттями і термінами; представлено основні загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, які були використані в даній роботі.

У другому розділі «Композиційно-художні особливості предметно-просторового середовища народних сільських шкіл України першої половини ХХ ст.» проаналізовано загальний стан та варіанти типологічних, композиційно-художніх, стилістичних, декоративних вирішень предметно-просторового середовища народних сільських шкіл. Проведено класифікацію народних шкіл першої пол. ХХ ст. за стильовими та композиційно-художніми ознаками екстер'єру та інтер'єру, місткістю, віком учнів, розміщенням в оточуючому середовищі та наявністю композиційних та видових зв'язків.

У третьому розділі «Принципи формування предметно-просторового середовища та методи збереження народних шкіл України першої пол. ХХ ст.» сформульовано принципи формування предметно - просторового середовища народних сільських шкіл першої половини ХХ ст.: «принцип контекстуальності», «принцип динамічності предметного наповнення», «принцип ергономічності», «принцип спадкоємності», «принцип екологічності», «принципи гармонізації».

На основі принципів спадкоємності і стильової гармонізації автором сформовано типологію орнаментів та прийомів декорування, що використовувались в оздобленні фасадів народних шкіл за проектами Опанаса Сластьона.

Загальні висновки по дисертації відповідають її змісту, конкретно і стисло висвітлюють основні наукові результати. Загалом можна зазначити, що дисертація є закінченою науковою роботою, в якій отримані нові наукові результати, що мають теоретичну та практичну цінність.

На особливу увагу заслуговують схеми в кінці кожного підрозділу, які стисло та лаконічно представляють результати досліджень. Такі схеми підтверджують розуміння автором поставлених завдань, показують логічність їх розв'язання та зв'язок між собою.

Дискусійні положення та зауваження щодо дисертаційного дослідження.

1. Оскільки предметом дослідження є принципи *предметно-просторової організації* народних сільських шкіл України, то не варто звужувати об'єкт дослідження до аналізу *просторового* середовища народних сільських шкіл України першої половини ХХ ст. Гублячи, навіть механічно, частину терміну, дослідниця створює собі проблему, яку в даному випадку вирішити неможливо.

Також у Вступі слід більшу увагу приділити методам дослідження. Адже вибір конкретних методів дослідження диктується характером фактичного матеріалу, умовами і метою даного дослідження. Можливо, крім загальних методів наукового пізнання, доречно виділити і спеціальні.

2. На наш погляд, Підрозділ 1.3.1. «Уточнення основних понять дослідження» слід об'єднати з «Термінологічним словником».

3. Можливо, аналіз предметно-побутового наповнення шкіл (ст.114) слід розглядати з т. зору типу школи чи методики, яку використовує школа (вальдорфська педагогіка, педагогіка Монтессорі, педагогіка «трудової школи» Георга Кершенштейнера тощо). Тільки з такого ракурсу можна розгледіти особливості предметно-побутового наповнення шкіл, яке залежить від типу педагогіки, а не від країни чи часу. Слід зазначити, що предметно-побутове наповнення традиційних шкіл і на даний час зберегло свої основні елементи:

учнівські столи, стіл учителя, дошка. Сьогодні ці предмети удосконалені, більш вишукані, наповнені технікою (інтерактивна дошка, комп'ютери тощо), проте нічого кращого людство не придумало.

4. Авторці дослідження слід звернути увагу на пунктуацію, стилістику та орфографію дослідження. Так на ст. 82 лексеми *одно-класні (початкові)*; – *дво-класові – у селах*; – *три-класові авторка пише через дефіс, хоча два абзаци вище та на на ст.89 - разом*. Авторка не виділяє відокремлені додатки, підрядні речення, звороти тощо. Напр. (*доставлені розділові знаки підкреслюємо*) :

– ст. 84: Також до типів вітчизняних навчальних будівель відносяться, *окрім вище згаданих авторів, будівлі шкіл ...*

– ст 84: Разом з цим існували і державні школи, *зокрема на Київщині, спроектовані архітектором В. Ніколаєвим, школа та двокласне училище в с. Германівка, що також відноситься до першої половини ХХ ст. досліджуваних шкільних споруд.*

– ст. 88: Школи, *які були спроектовані від 1932 року, ...*

– ст.89: Шкільні споруди, *що були побудовані в Польщі на початку ХХ ст., повністю реалізували постулати шкільної реформи.*

– Інші зауваження ст. 89, 90, 91, 92, 93, 98, 99, 112, 115, 117, 127, 135, 142, 153 тощо).

5. У підрозділі 2.1. Типологічні особливості проектування народних шкіл в Україні та світі Рисунок 2.1. «Типологія невеликих шкіл початку ХХ ст. в Україні» доречно було б конкретизувати «типи шкіл за планувальним вирішенням». При характеристиці планувальних особливостей будівель і споруд доцільно подавати експлікацію приміщень (їх назву та розміри), тільки таким чином можна побачити типові і відмінні, новаторське тощо. Особливості планувального вирішення, в основі яких лежать кліматичний та функціональний фактори, впливають на всі інші параметри та характеристики будівлі.

6. Назву Рис. 2.2. «Типи шкіл на території України першої пол. XX ст.» конкретизувати « типи шкіл за формою власності» і пояснити, як форма власності впливає на планувальне, об'ємно-просторове, художнє вирішення будівель шкіл.

7. Розділ 2.1.1. «Типологічні особливості та будівництво сільських шкіл в країнах Південної та Північної Америки першої половини XX ст.». При дослідженні особливостей планувальної, архітектурно-просторової, художньої особливостей будівель та споруд науковці, як правило, для порівняння опрацьовують архітектурні об'єкти, що розташовані в схожих кліматичних зонах. Саме тоді можна простежити, як політичні, соціальні, культурні, релігійні фактори впливали на формування архітектури регіону. В даному випадку порівняння з архітектурою шкіл Мексики, Аргентини, Чилі є не дуже доречним. Тропічний клімат цих країн не вимагав особливих підходів при планувальному вирішенні, як от тамбуру чи вхідної групи в школах України, висоти фундаменту, який залежав від рівня опадів, ухилу дахів, які автоматично формували візуальний образ будівлі. Місцеві будівельні матеріали формували пропорції і об'єм, величина вікон залежала від погодних умов. Холодні зими України не дозволяли використовувати великі конструкції вікон, вікна мали геометричне членування через дороговартість скла.

8. У науковій роботі слід дотримуватись загальноприйнятої термінології: Думка «Художнє вирішення інтер'єрів шкільних будівель в Україні було досить *мінімалістичними*, оскільки в народній сільській архітектурі шкільних споруд до того часу переважав зруб, стіни в школах частіше не мазали, а просто білили, залишаючи фактуру дерева» на ст. 118 є невдалою.

Оскільки в роботі мова йде про народну архітектуру кін.

XIX - поч. XX ст. (переважають український модерн, романтизм), то лексема «*мінімалістичний*» тут утворює оксюморон. Відчувається знецінення народних надбань, нерозуміння дослідницею багатства, яке породжено діяльністю майстрів багатьох поколінь, для якого характерні стійкі етнічно

обумовлені місцеві традиції в планувально-просторовій побудові та відображено особливості історичного розвитку етносу в галузі будівництва.

9. Цікавим є підрозділ 2.3.1. Особливості розміщення народних сільських шкіл за проектами О. Сластіона в структурі села. Дослідниця ретельно подає інформацію про місце шкільної будівлі в планувальному вирішенні села. Проте сам підрозділ потребує більш ґрунтовних досліджень на основі планів сіл XIX ст. Висновки про положення шкіл на основі сучасних зйомок Google maps не дають достовірної інформації про місце школи в планувальному вирішенні села, адже за 100 років села зазнають значних змін як в планувальному вирішенні, так і в містобудівному.

Слід також вказати, що містобудівну функцію у селах Полтавщини, як і в більшості регіонів України, виконували храми з площами коло них, громадські центри, виробничі споруди, шинки та корчми. Відштовхуючись від цих даних, можна описати місце шкільної будівлі у структурі села.

10. У підрозділі 3.2.1. «Прийоми декоративного оздоблення народних шкіл в більш віддалених країнах» автор аналізує досвід декоративного оздоблення фасадів шкільної архітектури у США та Канаді. Можливо, народні школи Канади та США доречно би було розглянути у контексті української діаспори. Адже потужні хвилі українських емігрантів понесли на нові континенти і свої традиції, які проявилися у дизайні церков, оформленні садиб та, очевидно, у місцях великої концентрації українців мали вплив і на формування екстер'єру та інтер'єру громадських будівель та споруд. Власне вплив українських архітектурних традицій на розвиток архітектури Канади та США був би цікавим вкрапленням у дане дослідження.

11. Слід звернути увагу і на назву цього підрозділу, який не відповідає науковій термінології: «більш віддалені країни»? Більш зрозумілим та загальноприйнятим є топонім Північна Америка, країни Північної Америки.

Висновок про відповідність дисертації вимогам Порядку присудження наукових ступенів

Враховуючи актуальність роботи, наукову новизну, цінність отриманих результатів, методику дослідження, її обґрунтованість та достовірність, ступінь апробації та обґрунтування наукових положень і висновків, можна стверджувати, що дисертація Верес Марії Костянтинівни «Принципи формування предметно-просторового середовища народних сільських шкіл першої пол. XX ст. в Україні» є самостійною завершеною працею.

Дисертація Верес М. відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 022 «Дизайн».

Офіційний опонент:

Доктор мистецтвознавства

доцент, в.о.професора

кафедри архітектури

Львівського національного

університету природокористування

Кюнцлі

Романа Василівна

Власноручний підпис д.мист.,

доцента, в.о.професора

кафедри архітектури

Кюнцлі Р.В. засвідчую

Головний вчений секретар

к.е.н., доцент

Стойко

Наталія Євгеніївна